

Lärarna som en kraft i skolan och samhället

Författare:

Sofia Persson

I avhandlingen analyseras lärares kollektiva agerande, framför allt genom organisationerna Lärarförbundet samt dess föregångare Sveriges Lärarförbund och Sveriges Allmänna Folkskolläraryrkesförening. Även särorganiseringen av folkskolläraryrket, manliga folkskollärare och småskolläraryrket under första delen av 1900-talet behandlas. Studien bygger på tidigare forskning, minneskrifter, tidningar och broschyrer från olika lärarföreningar och förbund. Ambitionen har varit att levandegöra lärares arbete och förutsättningar genom historien, och det blir tydligt hur nära yrkets utveckling varit knutet till den tid och det samhälle lärarna varit verksamma i.

Dynamiken mellan utbildningsreformer och läraryrke

Avhandlingen fokuserar särskilt tre genomgripande förändringar av utbildning och läraryrke:

- 1) uppkomsten av folkskolan och folkskolläraryrket (1800-1840-tal),
- 2) uppkomsten av en centraliserad grundskola och grundskolläraryrket (1840-1960-tal) och
- 3) uppkomsten av en decentraliserad grundskola och ett diversifierat grundskolläraryrke (1960-1990-tal).

Indelningen i de tre perioderna visar på en övergång från heterogena utbildningsförhållanden mot en centraliserad grundskola präglad av standardisering och systematisering, och vidare mot en decentraliserad utbildning som kännetecknas av specialisering och differentiering.

Omstruktureringarna påverkade läraryrket och lärarnas villkor på genomgripande sätt. Men lärarna blev inte bara påverkade, de var själva också delaktiga i processerna. Det skedde genom att lärarnas organisationer formulerade projekt som både anknöt till medlemmarnas kollektiva intressen och till vad som vid tiden uppfattades som bredare samhällsintressen. Deras strategier för att driva sina intressen varierade också med de förutsättningar som förelåg vid olika tidpunkter.

Lärares kollektiva yrkesprojekt

Vilka frågor drev då lärarna? Under den första perioden, som slutar med folkskolans uppkomst, hade lärarna ännu inte börjat organisera sig. Yrket var nytt, arbetsförhållandena var knappa och lärarna befann sig i en stark beroendeställning till lokalsamhälle och prästerskap.

Under den andra perioden, som sträckte sig från mitten av 1800-talet till grundskolans införande på 1960-talet, stärktes lärarnas position. Folkskolläraryrket skildes allt tydligare

från kyrkan, och det gick från att vara ett yrke för enbart män till att allt fler kvinnor utövade yrket. Från och med år 1880 organiserade sig folkskollärarna i Sveriges Allmänna Folkskolläraryörening, och de blev till en kollektiv kraft med gemensamma visioner och projekt. Folkskollärarna formulerade och drev ett politiskt projekt och ville etablera folkskolan som den grundläggande utbildningsformen för alla barn i Sverige. De försökte höja statusen på folkskolan, och de arbetade för att statens ansvar och resurserna till verksamheten skulle öka. Till grund för projektet låg ett socialt och pedagogiskt engagemang, men också en förhoppning om att satsningarna skulle förbättra de egna arbetsvillkoren och utöka den egna arbetsmarknaden.

Även om manliga och kvinnliga lärare, och småskollärare och folkskollärare, samarbetade i Sveriges Allmänna Folkskolläraryörening var relationen dem emellan inte friktionsfri. Det rådde samtidigt motsättningar som bottnade i olika lärargrupper sociala klassbakgrund, genusrelationer, skilda arbetsvillkor och utbildningsvisioner. Konflikterna visade sig i kamper om arbetsområden, resurser, status och utbildningsvisioner. Exempelvis hade kvinnor och män olika löner, och skilda möjligheter att göra karriär och söka tjänster. Detta motiverade folkskolläraryörerna att bilda ett eget folkskolläraryörerbund med syfte att verka för jämställda villkor i yrket. Även de manliga folkskollärarna och småskolläraryörerna bildade egna organisationer som skulle tillvarata deras respektive intressen. I samband med införandet av grundskolan och centraliseringen av kontakterna mellan arbetsgivare och fackförbund närmade sig dock de olika folkskolläraryörerbunden varandra och bildade Sveriges Lärarförbund. Friktionerna mellan detta förbund och Lärarnas Riksförbund (tidigare Läroverksläraryörernas Riksförbund) var dock fortfarande påtagliga.

År 1991 gick Sveriges Lärarförbund och Sveriges Fackläraryörerbund, som bland annat organiserade förskollärare, fritidspedagoger, lärare i praktisk estetiska ämnen samt yrkeslärare, samman och bildade Lärarförbundet. Därefter finns bara två större förbund som organiserar lärare i grundskolan: Lärarförbundet och Lärarnas Riksförbund. Lärarförbundet är anslutet till TCO och har cirka 225000 medlemmar, medan Lärarnas Riksförbund är anslutet till SACO och har cirka 80000 medlemmar.

Kombination av kollektiva och individuella yrkesprojekt

Den tredje perioden utmärks av decentraliseringen av grundskolan på 1990-talet. Processen kan länkas till den svenska välfärdsstatens transformering då de centralistiska lösningarna ifrågasattes och nyliberala vindar blåste. Nya ledord och visioner som decentralisering, individens val, mångfald, profilering och konkurrens lyftes fram.

Det förändrade samhälleliga landskapet motiverade lärarorganisationerna att omformulera sina visioner och projekt. Samarbetet mellan Lärarförbundet och Lärarnas Riksförbund var under slutet av 1900-talet förhållandevis friktionsfritt. När kontakten mellan arbetsmarknadens parter decentraliserades på 1990-talet försvagades förutsättningarna för kollektiva förhandlingar och avtal. För att stärka sin centrala partsställning bildade då organisationerna Lärarnas samverkansråd och är därmed alltjämt en och samma part i centrala förhandlingar. Både Lärarförbundet och Lärarnas Riksförbund förstärkte sina professionella profiler. Det innebar bland annat att förbunden inledde ett samarbete kring att inrätta en lärarauktorisering och för att utveckla gemensamma yrkesetiska riktlinjer.

När en individuell lönesättning infördes bidrog det till ökat fokus på lärares individuella projekt och kompetens till skillnad från de kollektiva lösningar som förbunden förespråkade tidigare. Idag lyfter Lärarförbundet fram aspekter som valfrihet och mångfald, och det

betonas att skolan ska vara till för alla. Hänsyn bör tas till individuella önskemål, men skolan bör också vara likvärdig. Förbundet driver ett kollektivt projekt i det att det betonar vikten av att stärka lärarprofessionen vilket ska ske genom auktorisation, etiska riktlinjer och förstärkt vetenskaplig anknytning. Det kollektiva projektet kombineras med förväntningar på den enskilda läraren att bygga upp en egen pedagogisk portfölj och sköta sin egen individuella löneförhandling

Litteratur

Persson, Sofia (2008): Lärarkets uppkomst och förändring: en sociologisk studie av lärares villkor, organisering och yrkesprojekt inom den grundläggande utbildningen i Sverige ca. 1800-2000. Göteborg: Sociologiska institutionen, universitetet.

Artikeln har skrivits för webbplatsen Lärarnas historia och publicerades i mars 2010. För källreferens ange: Författare, Artikeltitle, www.lararnashistoria.se, 2010.